

Tiesībsarga Jura Jansona ziņojums Saeimā par 2018. gadā paveikto

Rīgā, 2019. gada 7. martā

Cienījamā Mūrnieces kundze, cienījamie klātesošie!

Jūs noteikti domājat – kārtējais apjomīgais ziņojums, kas jāuzklausā? Iespējams. Taču daudzi no jums tiesībsarga ziņojumu šajā telpā dzirdēs pirmo reizi. Un ticiet man – šī informācija būs jums visiem noderīga un vērtīga, jo tiešā veidā skar katru no mums.

Man ir jautājums - ar ko jums parasti saistās dažādu ziņojumu gatavošana? Man personīgi tas ir kā *dežavu*. Atskatīties uz paveikto, izdzīvot jau izdzīvotas emocijas un nonākt pie secinājumiem, pie kuriem jau reiz esmu nonācis.

Šis gads man un birojam ir bijis kārtējais pierādījumu un izaicinājumu gads. Ir paveikts daudz. Pat ļoti, ļoti daudz.

Par to liecina arī 2018. gada ziņojuma apjoms.

Šodienas ziņojumu sniegšu šādā kārtībā: sākšu ar pavisam nelielu ieskatu pagājušā gada statistikā, tad turpināšu ar tematiskajiem atskatiem, sadalot tos attiecīgi pa tiesībsarga darbības jomām. Pirmā joma, ar ko tiksiet iepazīstināti būs bērnu tiesību joma, tad turpināšu ar pilsonisko un politisko tiesību jomu un visbeidzot savu ziņojumu nobeigšu ar kopsavilkumu par sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību jomu. Visas tiesībsarga darbības jomas ir vienlīdz būtiskas un nav atraujamas viena no otras. Kā pulksteņa mehānisms – viens elements darbina otru un kādam iztrūkstot, iztrūks arī sazobe.

Nedaudz par statistiku (357): 2018. gadā birojā esam saņēmuši 1716 iesniegumus un ierosinājuši 50 pārbaudes lietas, no kurām 45 bija uz iesnieguma pamata un 5 pēc tiesībsarga iniciatīvas. Tāpat esam elektroniski e-pastā snieguši atbildes uz 800 dažādiem jautājumiem. Neskatoties uz lielo rakstisko iesniegumu un informācijas pieprasījumu daudzumu, esam snieguši 6061 mutvārdu konsultācijas – gan telefoniski, gan klātienē. Esam aptaujājuši 30 piespiedu kārtā izraidāmās personas, noorganizējuši 108 izglītojošos seminārus, diskusijas un citus pasākumus un sagatavojuši 6271 publikācijas medijos.

Esam aktīvi piedalījušies darba grupās un komisijās – kopā 143 reizes. Pagājušajā gadā esam veikuši pārbaudes 57 valsts un pašvaldību institūcijās (slēgtā un daļēji slēgtā tipa iestādēs, izglītības iestādēs u.tml.). Sākotnēji bijām plānojuši pat vēl

vairāk pārbaudes vizītes, tomēr tik daudz neīstenojām. Jūs jautāsiet kādēļ? Es varu pateikt – mēs nebijām plānojuši, ka tik daudzās valsts un pašvaldību institūcijās ir tik ielaistas un sistemātiski nesakārtotas problēmas, kas prasīja gan papildu laiku izmeklēšanai, gan papildu resursus rekomendāciju sniegšanai.

Īpaši vēlos izcelt statistiku, kas skar labas pārvaldības principa ievērošanas jautājumu – esam snieguši 34 atzinumus valsts institūcijām par tiesību aktu projektiem un 18 viedokļus Satversmes tiesai. Šos rādītājus uzskatu par pamatotu iemeslu tam, lai Tiesībsarga biroju uztvertu kā vienu no būtiskākajiem elementiem tiesiskas un sociāli atbildīgas valsts veidošanas mehānismā.

Ja reiz runājam par viedokļiem Satversmes tiesai, vēlos īpaši izcelt nopietnākās lietas. Kā pirmo gribu izcelt viedokli Satversmes tiesas lietai par Grozījumiem Izglītības likumā. Lietā apstrīdētās normas paredz ieviest vienotu vidējās izglītības standartu un pāreju uz mācībām vidusskolā tikai valsts valodā un palielināt latviešu valodas lietojuma proporciju mazākumtautību izglītības programmās pamatzglītības pakāpē. Mūsu ieskatā apstrīdētās normas atbilst Satversmei.

Kā būtisks atzīmējams viedoklis Satversmes tiesas lieta, kur strīda būtība bija par personu ar dažādu invaliditātes veidu iespējām saņemt pabalstu vieglā automobiļa speciālai pielāgošanai un transporta izdevumu kompensēšanai. Minētais attiecās uz personām ar kustību un gaitas traucējumiem. Cilvēki ar garīga rakstura traucējumiem un intelektuālās attīstības traucējumiem, kuriem pārvietošanās sabiedriskajā transportā var radīt slimības saasinājumu, pabalstu saņemt nevarēja, tādēļ vērsu tiesas uzmanību uz personu ar invaliditāti tiesību attīstību no medicīniskā modeļa uz cilvēktiesību modeli, papildus norādot uz ANO Personu ar invaliditāti tiesību komitejas rekomendācijām Latvijai.

Konstatēju, ka valdības noteikumi, ciktāl tie neparedzēja iespēju saņemt pabalstu transporta izdevumu kompensēšanai personām ar garīgās veselības traucējumu izraisītu invaliditāti, neatbilst Satversmei. Šajā lieta tiesa pilnībā pievienojās tiesībsarga argumentācijai.

Esam snieguši arī viedokli lieta, kurā pieteicēja Tatjana Ždanoka lūdza izvērtēt Saeimas vēlēšanu likuma 5.panta 6.punkta atbilstību Satversmei. Pieteicēja pieteikumā Satversmes tiesai norādīja, ka spēkā esošais Saeimas vēlēšanu likums liedz viņai tikt pieteiktai kā deputāta kandidātei. Izvērtējot likuma normas, sniedzu viedokli, ka tās tomēr atbilst Satversmei.

Turpināšu ar tematiskajiem ieskatiem.

Bērnu tiesību joma

Kā tiesībsargs veicu arī bērnu ombuda funkciju un Tiesībsarga birojs ir pilntiesīgs Eiropas Bērnu ombudu tīkla biedrs. 2018.gadā aktīvi sekmējām sabiedrības informētību par bērna tiesībām un šo tiesību aizsardzības mehānismiem, tai skaitā gan piedaloties dažādās konferencēs un diskusijās, gan arī līdzdarbojoties dažādos semināros un apmācībās. Bērnu tiesības vienmēr ir bijusi viena no manām prioritātēm.

1. Pārbaudes iestādēs, kurās uzturas bērni

Pērn veiktas iepriekš nepieteiktas pārbaudes vairākās institūcijās, kurās uzturas bērni un visās tika konstatēti būtiski pārkāpumi. Tas ir nopietns signāls, ka uzraudzības mehānisms nedarbojas efektīvi.

Piemēram, tika veikta pārbaude Jaunjelgavas novada domes nodibinājuma **“Solis Piebalgā” Rehabilitācijas centrā**, kurā bija jāsniedz sociālās rehabilitācijas pakalpojums no psihoaktīvām vielām atkarīgajiem bērniem.

Konstatēts, ka pakalpojums faktiski netiek nodrošināts, bērni dzīvo nepiemērotos apstākļos un viņu tiesības netiek nodrošinātas. Pēc atkārtotas pārbaudes kopā ar Labklājības ministriju un Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekciju, ministrija nolēma lauzt līgumu par pakalpojuma sniegšanu, un no 01.08.2018. pakalpojums tika pārtraukts.

Vēl viena būtiska pārbaude tika veikta Ventspils novada **bērnu namā “Stikli”**. Konstatēts, ka netiek nodrošinātas bērnu tiesības uz attīstību, katra individuālajām vajadzībām nepieciešamie medicīnas un rehabilitācijas pakalpojumi, nav mērķis nodrošināt bērna stāvokļa nepasliktināšanos, bet pieņemt situāciju, kāda tā ir, apgalvojot, ka “tādi jau viņi ir...”. Bērnu namā nav pietiekams atbalsta personāls, trūkst sociālais darbinieks, nenotiek mērķtiecīgs speciālistu komandas darbs, netiek veicināta bērnu saskarsme ar radniekiem un tuviem cilvēkiem par ko bērni izteica patiesas skumjas. Jāpiemin, ka šajā bērnu namā uzturas jaunieši pat līdz 23 gadu vecumam, nenodrošinot sociālās garantijas un viņiem paredzēto atbalstu. Bērnu nams “Stikli” no 28.12.2018. tiks slēgts.

2. 2018. gadā atrisinātās tēmas bērnu tiesību jomā

2016. gada novembrī preses konferencē par zīdaiņu nonākšanu institūcijās aktualizēju jautājumu, ka valstī nav vienota **audžuģimeņu reģistra**. Bāriņtiesas

pašas nevar piekļūt informācijai par potenciālajām audžuģimenēm konkrētajam bērnam un audžuģimenes meklēšanu pēc bāriņtiesas pieprasījuma veic Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija.

2018. gada septembrī tika pieņemti Audžuģimeņu informācijas sistēmas noteikumi. Bāriņtiesām turpmāk būs tieša piekļuve audžuģimeņu informācijas sistēmai. Kaut gan informācijas sistēma vēl nav uzsākusi pilnvērtīgu darbu, tomēr ir izveidota bāze audžuģimeņu reģistra darbībai.

Par valsts eksāmenu grafiku

Pēc 12. klases skolēna iesnieguma saņemšanas biroja redzeslokā bija nonācis jautājums par valsts eksāmenu norises grafiku vidusskolēniem. Tika konstatēts, ka ar Ministru kabineta noteikumiem, kas noteica eksāmenu norises laikus 2017./2018. mācību gadā, daži eksāmeni tika noteikti viens aiz otra bez nevienas dienas pārtraukuma.

Uzskatu, ka ir ārkārtīgi svarīgi nodrošināt atbilstošu pārtraukumu starp eksāmeniem, lai skolēniem būtu iespēja atpūsties. Tas nodrošinātu viņiem iespēju kvalitatīvāk sagatavoties eksāmenam un radītu pēc iespējas mazāku pārslodzi un stresu. Izglītības un zinātnes ministrijai tika nosūtītas rekomendācijas ar lūgumu nodrošināt pietiekama laika intervālus starp eksāmeniem, veidojot eksāmenu grafikus nākotnē.

Tiesībsarga rekomendācija tika ņemta vērā, izstrādājot un pieņemot Ministru kabineta noteikumus, kas nosaka eksāmenu norises laikus 2018./2019. mācību gadā.

3. 2018. gadā aktualizētās tēmas:

Ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem par administratīvajiem pārkāpumiem uzliktie naudas sodi un pienākums tos apmaksāt.

Pārbaudes lietā secināts, ka tiesiskais regulējums par naudas soda apmaksu un piedziņu attiecībā uz ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem nav pietiekami skaidrs. Tas rada nevienlīdzīgu attieksmi pret aizbildnībā, audžuģimenē un bērnu aprūpes iestādē esošajiem bērniem.

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 299. panta otrajā daļā noteikts: “Ja personai vecumā no četrpadsmit līdz astoņpadsmit gadiem nav patstāvīgas izpeļņas, naudas sodu piedzen no vecākiem vai personām, kas viņus aizstāj.”

Nav vienota viedokļa un normatīvo aktu piemērošanas prakses gadījumos, kad naudas sods tiek piemērots audžuģimenē ievietotam bērnam - vai uzliktais naudas

sods ir jānomaksā audžuģimenei vai bāriņtiesai kā bērna likumiskajam pārstāvim. Šāda situācija neveicina audžuģimeņu vēlmi uzņemt savās ģimenēs pusaudžus ar atkarību un uzvedības problēmām, un tas mazina pusaudžu iespējas nonākt ģimenēs.

Bērnu aprūpes iestādēs esošiem bērniem tikai atsevišķos gadījumos naudas soda apmaksu veic bērnu aprūpes iestāde. Attiecībā uz bērnu aprūpes iestādēs ievietotajiem bērniem no tiesiskā regulējuma secināms, ka naudas sodi ir jāsedz aprūpes iestādes vadītājam, kurš pilda bērna aizbildņa pienākumus. Konstatēts, ka ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu tiesības uz taisnīgu tiesu netiek īstenotas, jo likumiskie pārstāvji nepārsūdz lēmumus par bērniem piemēroto naudas sodu.

Arī bāriņtiesas nepievērš pienācīgu vērību ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu tiesību un tiesisko interešu uzraudzībai un nepārlicinās, vai bērniem naudas sodi piemēroti atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajam. Savlaicīgi sodu nenomaksājot, parāda piedziņu uzsāk tiesu izpildītājs, kas piedzen ne tikai naudas sodu, bet arī izdevumus par piedziņas veikšanu un kavējuma naudu.

Naudas soda nenomaksāšana, pieļaujot piedziņu no bērna pēc pilngadības sasniegšanas, ir pretēja normatīvajam regulējumam un bērna interesēm, jo piedziņa tiek vērsta uz naudas līdzekļiem, bez kuriem nav iespējama patstāvīgas dzīves uzsākšana. Lai novērstu konstatēto, Labklājības ministrija ir aicināta pilnveidot normatīvo regulējumu. Tieslietu ministrija aicināta izstrādāt vadlīnijas pašvaldības policijas un pašvaldību administratīvo komisiju darbiniekiem par Administratīvo pārkāpumu kodeksa 12.1 panta piemērošanu praksē atbilstoši paredzētajam mērķim, kā arī nodrošināt, lai zvērināti tiesu izpildītāji vērstu piedziņu pret likumiskajiem pārstāvjiem, nepieļaujot parāda uzkrāšanos un tā piedziņu pēc bērna pilngadības sasniegšanas.

Sociālās garantijas pēc pilngadības un ārpusģimenes aprūpes beigšanās

Jau ilgāku laiku mūsu uzmanības lokā ir jautājumi, kas saistīti ar bērnu bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību nodrošinājumu valstī. Regulāri aktualizējot šos jautājumus, ir vērojami vairāki uzlabojumi.

Proti, pakāpeniski samazinās bērnu skaits bērnu aprūpes iestādēs, pārskatīts ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu finansējums, ieviestas specializētās audžuģimenes u.c. Labklājības ministrija ir īstenojusi ieceri ierobežot ārvalstu adopciju no aizbildņa ģimenes un audžuģimenes. Šo uztveru kā nospraustu mērķi, uz kuru valstij ir jātiecas. Lai to sasniegtu, vispirms ir jāveic priekšdarbi – bērnam pēc 18. dzimšanas dienas, kad beidzas uzturēšanās audžuģimenē, pie aizbildņa vai

bērnu namā, ir jānodrošina cilvēka cienīga dzīve: apmaksāts mājoklis, iespēja mācīties un nodrošināt savas pamatvajadzības līdz patstāvīgas dzīves uzsākšanai.

Valsts ir noteikusi palīdzības minimumu, kas nav pietiekams patstāvīgas dzīves uzsākšanai - piemēram, ikmēneša pabalsts 64 euro mēnesī, ja mācās. Taču katra pašvaldība ir tiesīga noteikt lielāku atbalstu. 2018. gadā ierosināju pārbaudes lietu – veicu situācijas izpēti, aptaujājot visas 119 pašvaldības – kādu palīdzību tās piedāvā jauniešiem pēc pilngadības – kādu mājokli ierāda, kādā apmērā sedz komunālos maksājumus, cik lielu pabalstu piešķir un kādu palīdzību vēl sniedz. Secinājums ir skarbs – ar valsts un pašvaldības sniegto atbalstu var izdzīvot, bet patstāvīgu, uz attīstību vērstu dzīvi uzsākt nav iespējams.

Pārbaudes lieta par Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas darbību

Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēma ir valsts informācijas sistēma ar mērķi veicināt efektīvu starpinstitūciju sadarbību, lai pēc iespējas ātrāk sniegtu bērnam palīdzību.

Sistēma veidota ar mērķi palīdzēt bērnam, kuram vajadzīgs atbalsts un kurš nonācis institūciju redzeslokā. Piemēram, kā bez vecāku gādības palicis bērns, kā cietušais, kā meklēšanā esošs, kā sociālo pakalpojumu saņēmējs, kā likumpārkāpējs u.tml. Bērnam sistēmā tiek atvērta kartīte. Kartīti var atvērt bāriņtiesa, sociālais dienests, Valsts policija un pašvaldības policija. Katra iesaistītā institūcija redz, kādi lēmumi pieņemti, kāda palīdzības sniegta u.c.

Turklāt sistēma paredz signālu sistēmu – piemēram, policija naktī sastapusi bērnu vienu publiskā vietā – atver kartīti, nosūta signālu sociālajam dienestam, lai tas nākamajā dienā apseko dzīvesvietu. Sistēma ir izveidota kā unikāla darba vide informācijas iegūšanai un apmaiņai. Diemžēl institūcijas, kurām ir normatīvajos aktos noteikts pienākums lietot sistēmu, to nelieto vispār vai lieto nepilnīgi – neievada visu informāciju vai visiem bērniem neizveido kartiņu.

Pārbaudes lietas mērķis bija noskaidrot iemeslus sistēmas nepilnīgai lietošanai un panākt sistēmas pilnvērtīgu lietošanu, jo institūciju sadarbības trūkums ilgstoši ir aktuāla problēma, kas kavē bērnu tiesību nodrošināšanu.

4. Tēmas, ko plānots aktualizēt šogad:

- Tiesību mācīšana skolā.

Tiesības jāiemāca pamatskolā, jo pamatizglītība ir obligāta. Izglītības standarts paredz augstas prasības, bet to sasniegšanai paredzēta viena sociālo zinību stunda nedēļā, tematiski tiesībām atvēlēts maz laika un standarts netiek īstenots.

- Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 172.² panta (Fiziska un emocionāla vardarbība pret bērnu) un Krimināllikuma 174. panta (Cietsirdība un vardarbība pret nepilngadīgo) norobežošana un piemērošanas problemātika.

Praksē kriminālatbildība netiek piemērota, ja bērnam nav konstatētas sekas. Savukārt administratīvā pārkāpuma lietvedībā sekas netiek vērtētas vispār. Līdz ar to, ja lieta uzsākta administratīvā pārkāpuma procesā, netiek vērtēts, vai nav noticis noziedzīgs nodarījums.

- Iespējamie cilvēktirdzniecības riski internātskolās.

Pilsoniskās un politiskās tiesības

1. Preventīvais mehānisms

2018.gada martā Tiesībsarga birojā **izveidoju Preventijas daļu**, kuras galvenais uzdevums ir veikt regulāras vizītes uz vietām, kur personām ir vai varētu tikt ierobežota brīvība, ar mērķi preventīvi novērst sliktas apiešanās riskus, kas ietver sevī spīdzināšanu, nežēlīgu, necilvēcīgu vai pazemojošu izturēšanos vai sodu.

2017.gadā valdība un parlaments akceptēja preventīvā mehānisma izveidi jau esošajā tiesībsarga institūcijā pirms sākt lemt *par ANO Konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgām, necilvēcīgām vai pazemojošām izturēšanām vai sodīšanas veidiem papildprotokola* parakstīšanu un ratifikāciju. Vienlaikus piešķirot papildu finanšu līdzekļus. Man liels prieks par šādu valdības un parlamenta izšķiršanos. Jo ar šo soli Latvijas valsts sabiedrībai ir parādījusi, ka tai rūp to personu dzīves, kuru dažādu iemeslu dēļ atrodas tādās iestādēs, kurās ir vai varētu būt ierobežota viņu brīvība.

Tomēr vēlos vērst Jūsu uzmanību uz to, ka **no 28 Eiropas Savienības valstīm Latvija šobrīd ir palikusi vienīgā, kas nav ne parakstījusi, ne ratificējusi**

Papildprotokolu. Savukārt tikai 3 Eiropas Savienības valstis ir parakstījušas, bet vēl nav ratificējušas to. Un tās ir: 1) Slovākija¹; 2) Īrija²; un 3) Beļģija³.

Šobrīd uz kopējā fona – ne tikai Eiropas Savienības, bet arī pasaules mērogā – uzskatu, ka mēs esam unikāli. Mēs esam unikāli ar to, ka, lai gan Papildprotokols nav ratificēts, valsts jau ir likusi iedīgļus Papildprotokola nacionālajam preventīvajam mehānismam jeb regulārai vizīšu sistēmai, kurai manā uztverē ir būtiska nozīme. Jo valsts šādā veidā vismaz var parūpēties par tiem, kuri dažādu iemeslu dēļ ir palikuši vieni un vēl vai vairs nespēj sevi aizsargāt.

Parasti notiek otrādāk, vispirms tiek ratificēts papildprotokols, un tikai tad valsts sāk domāt, kādā veidā ieviest jauno funkciju. Latvijas valsts ir parādījusi savu atbildīgumu. Līdz ar to **uzskatu, ka 2019.gadā ir jāspēr nākamais loģiskais solis – jālemj par Papildprotokola ratificēšanu.**

Atgriežoties pie Prevencijas nodaļas darba: šajā neilgajā laikā – 10 mēnešu ietvarā – uzskatu, ka ar Prevencijas daļas iesaisti esmu spējis padarīt nozīmīgu darbu, veicot daudz aktīvāk pārbaudes vizītes:

- 1) tika konstatēti daudzi sistemātiski problēmu aspekti, kuru novēršana bija un ir atkarīga ne tikai no iestāžu vadības, bet ir nepieciešama arī valstiska iesaiste;
- 2) bija iespēja apkopot labo praksi dažādos jautājumos;
- 3) tāpat bija arī iespēja klātienē ar praktiķiem pārrunāt daudzus jautājumus, kas ļāva labāk izprast dažādas likumsakarības; un ne tikai.

Prevencijas daļai, uzsākot savu darbu, 2018.gadā tika izvirzītās divas prioritārās tēmas :

- 1) Bērnu tiesību ievērošanai psihiatriskajās ārstniecības iestādēs un bērnu namos.
- 2) Senioru tiesību ievērošanai veco ļaužu pansionātos.

Tāpat 2018.gadā īpaša uzmanība tika pievērsta arī valsts sociālās aprūpes centriem, kuros dzīvo personas ar garīga rakstura traucējumiem.

2018.gadā ar Prevencijas daļas iesaisti ir veiktas **30** vizītes t.sk. tika apmeklētas visas **6** bērnu psihiatriskās ārstniecības iestādes, **9** bērnu nami, kuros klātienē vērtētas bērna tiesības uz viedokli. Kā arī tika apmeklētas **9** ilgstošas sociālās aprūpes

¹ Parakstīja 2018.gada 14.decembrī.

² Parakstīja 2007.gada 2.oktobrī.

³ Parakstīja 2005.gada 24.oktobrī.

iestādes, starp kurām bija gan veco ļaužu pansionāti, gan valsts sociālās aprūpes centri.

Bērnu cilvēktiesību nodrošināšana psihiatriskajās ārstniecības iestādēs

Jau iepriekš pieminēju situāciju saistībā ar bērnu tiesību nodrošināšanu psihoneiroloģiskajās slimnīcās. Ar nožēlu jāizceļ divas psihiatriskās ārstniecības iestādes. “Bērnu psihoneiroloģiskā slimnīcā “Ainaži”” tika konstatēti nopietni bērnu tiesību pārkāpumi gandrīz visās bērnu tiesību jomās.⁴ Vizītē konstatētais norādīja uz iespējamiem noziedzīgiem nodarījumiem, tādēļ vizītes laikā iegūtā informācija tika pārsūtīta tālāk Latvijas Republikas ģenerālprokuroram. Nopietni pārkāpumi, kas saistīti ar bērniem nozīmēto medikamentu lietošanu⁵, tika konstatēti arī Piejūras slimnīcā, par ko tika informēta Veselības inspekcija un Veselības ministrija.

Gada ziņojumā ir apkopoti vizīšu laikā konstatētie bērnu tiesību pārkāpumi, kā arī labās prakses piemēri. Tādēļ izcelšu tikai dažus no tiem:

1. Bērni nereti tiek stacionēti no citām institūcijām, piemēram, bērnu namiem un internātskolām, saistībā ar izraisījušos konfliktu starp bērnu un personālu, kad bērna uzvedība kļūst nekontrolējama.
2. Ārstniecības iestādes nereti pamato bērnu stacionēšanu ar sociālām indikācijām; tāpat, par cik Latvijā ir ļoti ierobežoti ambulatori pakalpojumi pusaudžiem, kuriem ir dažāda veida atkarības, bērni ar atkarībām tiek stacionēti psihoneiroloģiskās ārstniecības iestādēs, kurās nav paredzēts sniegt šāda veida palīdzību.
3. Ir konstatēta plānveida stacionēšana bērniem ar uzvedības traucējumiem, pamatojot stacionēšanu ar bērna klaiņošanu, zagšanu, vardarbību pret vienaudžiem u.c.

Tomēr uzskatu, ka uzvedības traucējumu gadījumā, būtu jāsniedz palīdzība tajā vidē, kurā šie traucējumi ikdienā izpaužas, pēc iespējas izvairoties no stacionēšanas.

4. Dažās ārstniecības iestādēs, tika konstatēts, ka bērniem tiek nozīmēti novecojuši un bērniem neatbilstoši medikamenti, tāpat arī bērni tika

---

⁴ Tiesības uz augstāko veselības standartu (ANO Bērnu tiesību konvencijas 24.pants), tiesības uz dzīvību un attīstību (BTAL 7.pants), tiesības uz ģimeni (BTAL 7.¹ pants) tiesības uz privāto dzīvi, personas neaizskaramību un brīvību (BTAL 9.pants), tiesības uz pilnvērtīgiem dzīves apstākļiem un labvēlīgu sociālo vidi, uz atbilstošu uzturu (BTAL 10.pants), tiesības uz izglītību (BTAL 11.pants), tiesības uz viedokli un saprotamu informāciju par savu veselības stāvokli un ārstniecības gaitu (BTAL 13.pants un Pacientu tiesību likuma 13.pants), tiesības būt pasargātam no visa veida vardarbības (ANO Bērnu tiesību konvencijas 19.pants).

⁵ Tika konstatēti gan novecojuši un bērniem neatbilstošu medikamentu izmantošana, gan arī izteikta polifarmācija un neatbilstošu zāļu devu un regularitātes nozīmēšana bērniem.

pakļauti izteiktai polifarmācijai un neatbilstošai zāļu devu un regularitātes nozīmēšanai.

5. Ārstniecības iestādes, kurās tika konstatēta vislielākā nozīmēto medikamentu neatbilstība bērniem, bērnus neārstēja bērnu psihiatrs, vai arī bērnu psihiatrs iestādē uzturējās ļoti reti.
6. Iestādēs, kurās bija ierobežoti rehabilitācijas pakalpojumi, daudz biežāk kā ārstniecības metodi izmantoja medikamentu izrakstīšanu bērniem.

Satraucošs konstatētais fakts, ka vienotu klīnisko vadlīniju un standartu trūkums padara kontrolējošo iestāžu, konkrētajā situācijā – Veselības inspekcijas darbu tik pat kā neiespējamu, uz ko arī tiesībsarga 2018.gada konferences laikā pati Veselības inspekcija vērsa uzmanību.

Bērnu cilvēktiesību nodrošināšana bērnu aprūpes iestādēs jeb bērnu namos.

Apmeklējot bērnu namos, **uzmanība tika pievērsta bērnu tiesību uz viedokli un līdzdarbošanos nodrošināšanai.** Tādējādi ir gūts vispārējs priekšstats par Latvijas bērnu aprūpes centru labajiem piemēriem bērnu viedokļa noskaidrošanā un līdzdalības veicināšanā, kā arī, apmeklējot vairākus no tiem, ir saskatīti sistemātiski institūciju trūkumi, ar kuriem nedaudz sīkāk var iepazīties gada ziņojumā.

Tomēr vēlos pieminēt dažus bērnu patstāvību ierobežojošus apstākļus, kas ir pretrunā ārpusģimenes aprūpes mērķim, kas nosaka, ka ir jāatbalsta bērna centieni būt patstāvīgam:

1. Dažās aprūpes iestādēs neļauj bērniem pašiem iekārtot savas istabas, personāls bez bērna atļaujas ieiet viņa privātajā istabā un aiztiek viņa privātās mantas, tās sakārtojot pēc saviem ieskatiem⁶, aizslēdz bērnu privāto istabu durvis un izsniedz atslēgas pēc bērnu pieprasījuma utt.
2. Dažās bērnu aprūpes iestādēs bērni nevar ņemt daļību pie drēbju, higiēnas vai citu personīgo preču iegādes – tās tiek iegādātas iepirkuma veidā un bērniem izdalītas.
3. Bērniem nav iemaņu, kādā veidā pašiem pagatavot ēdienu (tai skaitā izvēloties un iegādājoties atbilstošus produktus), jo ēdiens tiek gatavots centralizēti iestādē, līdzīgi kā tas notiktu izglītības vai ārstniecības iestādē.

---

⁶ Tādu rīcību no aprūpes iestāžu personāla puses ir novērojuši Tiesībsarga biroja darbinieki savu apmeklējumu laikā.

Šie šķēršļi, ko uzliek bērnu aprūpes iestāžu vadītāji un darbinieki, neveicina bērnu patstāvību, bet tieši pretēji, to kavē, kā rezultātā bērns, atstājot iestādi, nav spējīgs īstenot ļoti svarīgas pašaprūpes prasmes.

Uzskatu, ka institucionālā vide bērna līdzdalības veicināšanā ir pamatproblēma – pilnvērtīga bērnu viedokļa noskaidrošana un bērna līdzdalība ir iespējama tikai augot ģimenē. Tomēr, kamēr valsts bērnu aprūpes iestādes turpina darboties, ir nepieciešams ieguldīt visus iespējamus resursus, lai iestāde īstenotu iespējas ģimeniskai videi pietuvinātus pakalpojumus.

Cilvēktiesību nodrošināšana veco ļaužu namos un valsts sociālās aprūpes centros jeb ilgstošas sociālās aprūpes iestādēs.

Vizīšu laikā visās apmeklētajās institūcijās tika konstatēti vairāki identiski normatīvajiem aktiem un cilvēktiesību standartiem neatbilstoši apstākļi. Tādēļ, **lai efektīvi izmantotu resursus, tika pārtrauktas ieplānotās vizītes uz šīm iestādēm** un apkopoti visi novērojumi un rekomendācijas ziņojumā.

Ziņojums tika nosūtīts Labklājības ministrijai un visiem valsts sociālās aprūpes centriem, lai preventīvi ļautu institūcijām patstāvīgi novērst iespējamus pārkāpumus un uzlabotu institūciju sniegto pakalpojumu kvalitāti, kā arī klientu tiesību ievērošanu. Jo mērķis nav nosodīt konkrētās institūcijas, bet gan iet palīgā situācijas uzlabošanā. Pēc saprātīga laika, regulāras vizītes uz šīm iestādēm tiks atsāktas.

Katrā ziņā **daudzi nepieciešamie uzlabojumi šajās iestādēs neprasa lielus finanšu resursus, bet tikai nedaudz rūpes un uzmanību no iestādes vadības un personāla puses.** Piemēram:

- 1) sākot ar pamatlietu nodrošināšanu, piemēram, telpu vēdināšanu, dzeramā ūdens pieejamību, āra pastaigām;
- 2) higiēnas prasību nodrošināšanu, piemēram, sava apģērba un apakšveļas saņemšanu pēc to mazgāšanas;
- 3) mājīguma sajūtas nodrošināšanu istabiņās.

2. Aktuālākās tēmas Pilsonisko un politisko tiesību jomā

Problemātiskie aspekti pirmstiesas kriminālprocesā

Savu funkciju ietvaros, atbildot uz iesniegumiem, turpinu informēt personas par viņu tiesībām pirmstiesas kriminālprocesā. Diemžēl bieži vien ir jākonstatē, ka personas par iespējamiem likumpārkāpumiem pirmstiesas kriminālprocesā vēršas pie manis

vien tad, kad kriminālprocesā pieņemto lēmumu termiņš jau ir nokavēts, un personas norādīto jautājumu vairs nav iespējams efektīvi risināt.

Atsevišķās lietās esmu konstatējis Iekšējās drošības biroja neefektīvu darbību, piemēram, ilgstoši, pat četru mēnešu garumā, neveicot nekādas darbības personas iesniegumā norādīto apstākļu noskaidrošanai, kas noveda pie tā, ka pārbaude netika veikta ar pienācīgu rūpību.

Turpinu saņemt arī sūdzības par ieilgušiem pirmstiesas kriminālprocesiņiem gan no aizdomās turamajām personām, gan no cietušajām personām. Vairākos gadījumos uzraugošie prokurori ir konstatējuši šo kriminālprocesu nepamatotu novilcināšanu, dodot savus norādījumus. Pašlaik ir ierosinātas divas pārbaudes lietas, kuru ietvaros tiks veikta izpēte par iespējamiem sistēmiskiem trūkumiem Valsts policijas un prokuratūras iestāžu sadarbības efektivitātē.

Pārskata periodā turpināju saņemt iesniegumus no personām un viņu juridiskās palīdzības sniedzējiem (zvērinātiem advokātiem) par iespējamiem pamattiesību pārkāpumiem. Bieži vien juridiskās palīdzības sniedzēju sagatavotajos iesniegumos norādīto jautājumu izvērtēšana un prasījumu izpilde nav manā kompetencē. **Situācija, kurā zvērināts advokāts sagatavo dokumentu, kritiski neizvērtējot tā saturu, prasījumu un adresāta kompetenci, manā ieskatā, ir kritiski vērtējama klientam sniegtās juridiskās palīdzības kvalitātes kontekstā.** Ņemot vērā zvērinātu advokātu pieaugošo lomu personu tiesību nodrošināšanā, vērsos Latvijas Zvērinātu advokātu padomē ar aicinājumu veikt nepieciešamos pasākumus, lai ikvienai personai tiktu nodrošinātas Satversmes 92.pantā garantētās tiesības uz kvalitatīvu juridisko palīdzību.

Jāatzīst, ka 2018.gadā mani īpaši satrauca prokuratūras iestāžu izpratne par tiesību normu piemērošanas aspektiem, kas atsevišķos gadījumos lika apšaubīt prokuratūras kā tiesību aizsardzības mehānisma efektivitāti un pieejamību Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 13.panta kontekstā. Turklāt vienā pārbaudes lietā nācās secināt, ka prokuratūra neizprot un nerespektē Satversmes tiesas spriedumu, tā vispārsaistošo spēku un tiešo piemērojamību. Vēlos uzsvērt, ka šādu gadījumu iestāšanās rezultātā netiek veicināta uzticība prokuratūrai, ka tā nodrošina personu tiesību un likumīgo interešu aizsardzību. Precīzākam ieskatam minēšu divas situācijas.

1. situācija

Uz privātpersonas iesnieguma pamata izskatīju pārbaudes lietu par iesniedzējai administratīvajā pārkāpuma lietā piederošo mantu izņemšanu un efektīvu tiesību aizsardzības nodrošinājumu, izmantojot tiesības novērst savu īpašuma tiesību ierobežojumu. Pārbaudes lietā tika secināts, ka iesniedzēja tika iesaistīta procesuālās darbības veikšanā bez attiecīga procesuālā statusa noteikšanas, kas lietā turklāt netika noteikts gandrīz astoņus mēnešus pēc tās uzsākšanas. Minētie apstākļi viennozīmīgi norādīja uz administratīvajā pārkāpuma lietā pieļautiem būtiskiem procesuālo tiesību normu pārkāpumiem un iesniedzējas Satversmes 105.pantā garantēto tiesību pārkāpumu, jo iesniedzējas tiesību uz īpašumu ierobežojums tika veikts, neievērojot viņas procesuālās tiesības uz aizstāvību. Tāpat izvērtēju arī valstī izveidotā tiesību aizsardzības mehānisma darbības efektivitāti šajā situācijā, konstatējot, ka **iesniedzējas sūdzības pēc būtības netika izvērtētas nevienā no prokuratūras struktūrvienībām, tādējādi atzīstot prokuratūras pārbaudi par neefektīvu.**

Daļā par pienācīgu pārbaudes neveikšanu vērsos pie ģenerālprokurora, lūdzot nodrošināt, ka administratīvo pārkāpumu lietu ietvaros pēc informācijas saņemšanas par iespējamiem būtiskiem materiālo vai procesuālo tiesību normu pārkāpumiem tiks veiktas visas nepieciešamās darbības personu tiesību aizsardzībā, tādējādi garantējot prokuratūru kā efektīvu un pieejamu tiesību aizsardzības līdzekli. Tomēr prokuratūra sniedza atbildi, ka bez konkrētas norādes uz Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa normu, kas pēc mana ieskata būtu pārkāpta, atsaukšanās uz Satversmes 105.pantu un Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 13.pantu ir vērtējama kā deklaratīva. Ievērojot minēto, tika norādīts, ka prokuratūras institūciju rīcība ir likumīga un pamatota.

2.situācija

Tāpat uz privātpersonas iesnieguma pamata izskatīju pārbaudes lietu par prokuratūras rīcību pieteikuma par procesa par noziedzīgi iegūtu mantu atjaunošanu kriminālprocesā sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem izskatīšanā. Konkrētajā lietā iesniedzējas pieteikums tika pamatots ar Satversmes tiesas 2017.gada 11.oktobra spriedumu lietā Nr.2017-10-01, kur attiecībā pret iesniedzēju tika taisīts spriedums, piešķirot tai tiesības novērst savu

pamattiesību aizskārumu ar pieteikuma sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem iesniegšanu vispārējās jurisdikcijas tiesā.

Jau sākotnēji pārbaudes lietā konstatēju, ka prokuratūras rīcība šā jautājuma izskatīšanā ir bijusi formāla un virspusēja, neiedziļinoties pašā jautājuma būtībā un pieteikuma iesniedzēja norādītajos apstākļos par Satversmes tiesas sprieduma vispārējo spēku un tiešo piemērojamību. Sakarā ar minēto, vērsos pie ģenerālprokurora, lūdzot veikt visas nepieciešamās darbības, lai tiktu nodrošināta iesniedzēja Satversmes tiesas spriedumā paredzētā tiesību aizsardzība, dodot pilnvērtīgu un efektīvu iesniegtā pieteikuma izvērtēšanu un lēmuma pieņemšanu. Pēc vēstules nosūtīšanas prokuratūra uzsāka atkārtotu pārbaudi, pēc kuras tika pieņemts lēmums nodot iesniedzēja pieteikumu izskatīšanai Augstākajā tiesā. Tādējādi pārbaudes lietas ierosināšanas pamatā esošie apstākļi, kas norādīja uz Satversmes 92.panta un Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 13.panta pārkāpumu, tika novērsti.

3. Tiesības uz taisnīgu tiesu

Nemainīgi arī šajā pārskata periodā tika pievērsta uzmanība personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību ievērošanas aspektiem, jo kā zināms, tā ir uzskatāma par vienu no mazaizsargāto personu grupām.

Ziņojumā esmu norādījis un arī šodien vēlos uzsvērt tādu problēmaspektu, kā kvalitatīvas un efektīvas juridiskās palīdzības pieejamību šiem cilvēkiem, lai viņi dažādu pārkāpumu gadījumos, varētu realizēt savu tiesību aizsardzību. Vēl arvien būtisks ir jautājums par dažādu valsts un pašvaldību institūciju darbinieku pienācīgu apmācību darbam ar cilvēkiem, kuriem ir garīga rakstura traucējumi. Nereti tieši zināšanu trūkums un valdošie aizspriedumi vai stereotipi var novest pie dažādiem šo cilvēku tiesību nepamatotiem ierobežojumiem.

Vienlaikus minams, ka pārskata periodā atkārtoti tika secināts, ka tiesās izskatot lietas par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu, redzamas būtiskas problēmas no cilvēktiesību viedokļa, piemēram, saistībā ar personas dalību tiesas sēdēs. Konstatējamas nepilnības gan no tiesību normu piemērotāju puses, gan nepieciešama normu pilnveide, pie kā turpināšu darbu šogad.

Arī šogad manā redzeslokā ir nonākuši iesniegumi, kuros cilvēki norāda uz ilgstošiem tiesvedības termiņiem. Tāpat izskatīšanā ir nonākušas lietas, kur cilvēki

izsaka neapmierinātību ar tiesnešu lēmumiem, kas **liedz personai tiesības uz mutvārdu procesu**, proti, lieta tiek izskatīta tikai rakstveida procesā.

Šajā pārskata periodā esmu vērtējis jautājumus, kas skar likumdevēja iniciatīvas, kas pēdējos gados vērstas galvenokārt uz tiesu darba efektivitātes nodrošināšanu, tomēr kopumā, manā ieskatā, tā rezultātā samazinājušas tiesību uz taisnīgu tiesu garantijas – pārsūdzības iespējas, nepieciešamību pēc lēmumu motivēšanas.

Kā piemēru jānorāda administratīvā pārkāpuma lietu izskatīšanas kārtība, ko arī atsevišķos aspektos par neatbilstošu Satversmes 92.pantam atzina arī Satversmes tiesa savā lietā Nr.2017-16-01. Jānorāda, ka konkrētā lieta izkristalizē arī citu problemātiku, kas saistīta ar fundamentālu likuma grozījumu izstrādi un virzību Saeimā bez atbilstošas diskusijas un pamatojuma.

Man ir bieži nācies saskarties ar situācijām, kad likumprojekta izskatīšanas gaitā starp lasījumiem tiek iesniegti vairāki priekšlikumi, kas būtiski skar privātpersonu cilvēktiesības, tomēr likumprojekta izstrādes dokumentos nav atrodams nekāds pamatojums. Sekojoši, kad konkrētā tiesību norma ir stājusies spēkā, nav iespēju pārliecināties par likumdevēja patieso gribu un mērķi normas pieņemšanā.

4. Tiesības uz vārda brīvību

Pārskata periodā turpināju aktīvi pievērsties jautājumam par naida runas izplatības identificēšanu un ierobežošanu interneta vidē. Jāatzīmē, ka ir palielinājusies iedzīvotāju aktivitāte, ziņojot tiesībsargam par naida runas izplatību interneta vidē. Ņemot vērā, ka sabiedrības interesēs ir nepieciešams rūpīgi un pēc būtības izvērtēt ikvienu situāciju, kas saistīta ar iespējamo naida runu interneta vidē, turpinot 2016. un 2017. gadā iedibināto praksi, arī pārskata periodā esmu ziņojis Ģenerālprokuratūrai un Drošības policijai par iespējamiem noziedzīgiem nodarījumiem, lūdzot uzsākt kriminālprocesu par iespējamo noziedzīgo nodarījumu, par ko atbildība ir paredzēta Krimināllikuma 78. vai 150.pantā.

Te svarīgi atzīmēt, ka vēl lielāka atbildība būtu jāuzņemas interneta ziņu portālu administrācijām, lai aktīvāk tiktu veikti anonīmo komentāru monitoringi un dzēsti komentāri, kas var izraisīt naidu vai nesaticību sabiedrībā pret noteiktu grupu.

5. Tiesības uz privāto dzīvi

2018. gadā vērtējot Latvijas gatavību Vispārīgās datu aizsardzības regulas piemērošanā, veicām divas aptaujas. Tika veikta SKDS interneta aptauja, kurā tikai 17,4 % iedzīvotāji norādīja, ka ir informēti, kādā veidā Regula ietekmēs viņu ikdienas dzīvi. Tika aptaujāti arī žurnālisti. 73% no aptaujātajiem žurnālistiem, nejutās zinoši par datu Regulas prasībām.

Izveidojām informatīvu materiālu par jaunumiem datu aizsardzībā, kas ietverti Regulā. Tika nosūtīta vēstule Ministru prezidentam ar aicinājumu pievērst uzmanību Latvijas gatavībai Regulas ieviešanā, kurā tika paustas bažas par normatīvā regulējuma savlaicīgu nepielāgošanu Regulas nosacījumiem.

Pārskata periodā esmu turpinājis aktualizēt jautājumu par miruša cilvēka ķermeņa, audu un orgānu izmantošanu medicīnā pēc nāves un sabiedrības informētību par tiesisko regulējumu. Jau 2017.gadā biju norādījis, ka likums "Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā" satur pretrunīgas tiesību normas, kas rada šaubas par valstī pastāvošo piekrišanas sistēmu un rīcību gadījumos, kad mirušās personas griba nav zināma; pastāvošā prezumpcija par personas vēlmi kļūt par donoru, ja tam pretējs ieraksts nav izdarīts Iedzīvotāju reģistrā, ir balstīta uz abstraktu pieņēmumu sabiedrības vēlmēm, nevis konkrētiem datiem. Zinu, ka šobrīd likums tiek pilnveidots.

6. Ieslodzīto tiesības

Tiesībsarga birojā ik gadu tiek saņemts liels ieslodzīto personu iesniegumu skaits. Pērn no ieslodzījuma vietām saņemti aptuveni 600 iesniegumi.

Nemainīgi lielākā daļa sūdzību joprojām tiek saņemta par dažāda rakstura jautājumiem, kas saistīti ar apcietinājuma vai soda izpildes praktisko nodrošinājumu. Tās ietver ieslodzīto tiesību un pienākumu īstenošanu Latvijas cietumos, piemēram, ikdienas vajadzību praktisko nodrošināšanu, tiesību uz saziņas izmantošanu ar radniekiem, dažādu apsvērumu dēļ pārvietošanu uz citu cietumu vai citu kameru viena cietuma ietvaros. Sūdzības, kas prasa papildu pārbaudi, tiek pārsūtītas izskatīšanai pēc būtības Ieslodzījuma vietu pārvaldei.

Jāatzīmē, ka pēdējos gadus ir krietni samazinājies ieslodzīto skaits, kā rezultātā valstij ir izdevies novērst pārapdzīvotību ieslodzījuma vietās. Kā ļoti pozitīva lieta minama 2016. gada uzbūvētais atkarīgo centrs Olaines cietumā, kas izveidots, lai nodrošinātu narkotisko un psihotropo vielu atkarīgo personu pilnvērtīgu iesaistīšanu resocializācijas pasākumos. Taču joprojām ir virkne neatrisināti jautājumi, piemēram, ieslodzīto savstarpējā hierarhija un pilnvērtīga stomatologa pakalpojumu nenodrošināšanai tiem ieslodzītajiem, kam nav iespēju par to pašiem samaksāt.

Tāpat man nav saprotams ar vien atliktais un atliktais jaunā cietuma celtniecības jautājums.

8. Par pilsonisko līdzdalību

2018.gadā savā darbā noteikti vēlos izcelt visas aktivitātes, kuras bija vērstas uz jaunās paaudzes pilsoniskās līdzdalības - dalību vēlēšanās- palielināšanu. Starptautiskie pētījumi diemžēl liecina, ka Latvijā izglītības sistēmas ietvaros pilsoniskās līdzdalības apguvei nav veltīts pietiekams laiks, tādēļ pilsoniskās kompetences apguves stiprināšanai pērn tika sperti pirmie soļi, proti, notika intensīvs dialogs ar pedagogiem visos Latvijas reģionos, piedāvājot vietējās augstskolās un skolās noklausīties lekciju ciklu par valsts iekārtas pamatiem un vēlēšanu pratību.

Darbs pie šīs tēmas tiks turpināts arī šogad, kad notiks Eiropas Parlamenta vēlēšanas un tiks turpināts līdz pat pašvaldību vēlēšanām 2021.gadā, ietverot intensīvāku darbu ar skolām un skolēniem.

9. Ārvalstnieku tiesības, patvēruma meklētāju un starptautisko aizsardzību saņēmušo personu statuss un tiesības

Pēdējā dekāde pasaules mērogā ir iezīmējusi vairākus bruņotu konfliktu punktus, kas ir likumsakarīgi izsaucis patvēruma meklētāju plūsmu, kas vissmagāk ir skārusi Eiropas Savienību, un ir bijis pamats visasākajām diskusijām gan starptautiskā mērogā, gan nacionālajos līmeņos. Sīrijas pilsoņu karš un vairāku simtu patvēruma meklētāju uzņemšana ir skārusi arī Latviju, un mans svarīgākais vēstījums šajā punktā būs sekojošs - problēmas, kas tika identificētas tiesībsarga 2011.gada pētījumā, kur tika iztaujāti pāris desmiti alternatīvo statusu saņēmušās personas no Afganistānas, līdz 2018.gadam nav rezultējušās ilgtermiņa valstiskā redzējumā un risinājumos valsts pieejā imigrācijas un integrācijas jautājumu risināšanai.

Ilgstoši valsts mērogā minētajā grupā nevar rast risinājumu mājokļa jautājumā – pašvaldībām trūkst brīvo dzīvokļu fonds, savukārt brīvajā tirgū mājokļa pieejamībā minētajā grupā saskaras ar diskrimināciju, kā arī statusu saņēmušās personas nespēj pie esošo pabalstu apmēra segt īres un komunālo pakalpojumu maksas brīvajā tirgū.

Piespiedu izraidīšanu novērošana

2018.gadā tika turpināta Imigrācijas likuma 50.7 pantā noteiktās funkcijas – piespiedu izraidīšanas novērošanas – izpilde. Pārskata periodā tika saņemti 184 lēmumi par ārzemnieku piespiedu izraidīšanu. Aptauija tika veikta 30 piespiedu kārtā izraidāmajiem ārzemniekiem, kā arī tiesībsarga novērotājs piedalījās vienā faktiskajā izraidīšanas operācijā uz Vjetnamas Sociālistisko Republiku. Tāpat var atzīmēt, ka 2018.gadā Tiesībsarga biroja novērotāja piedalījās divās Vācijas Federatīvā Republika organizētajās un Frontex koordinētajās atgriešanas operācijās uz Gambiju, Maķedoniju un Serbiju.

Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību joma

1. Sociālā atstumtība.

Saskaņā ar Tiesībsarga stratēģijā 2017.- 2021. gadam noteikto pārskata periodā arvien aktuāla bijusi tēma par nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanu. Jau iepriekš esmu norādījis, ka Latvijā izveidotā sociālās drošības sistēma un sociālā atbalsta minimālo lielumu apmēri ir zem minimuma, kas nodrošina cilvēka cienīgu dzīvi. Pabalstu apmēri nav aprēķinos balstīti, turklāt tie, lielākoties, nav pārskatīti vairāku gadu garumā, piemēram, sociālā nodrošinājuma pabalsts ir palicis 2005. gada, bet trūcīguma sliekšnis 2011. gada līmenī.

To, ka situācija nav apmierinoša, valdība atzina jau 2013. gada koncepcijā “Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu”.⁷ Diemžēl piecu gadu garumā būtiski uzlabojumi nav panākti. Koncepcijas ieviešana gadu no gada tika atlikta, pamatojot to ar nepietiekamiem budžeta resursiem. Nu jau Koncepciju ir aizstājis jauns dokuments – “Plāns minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2019.-2020. gadam”, kuru jaunā valdība šobrīd jau ir atstājusi bez virzības 2019. gadā.

2. Personu ar invaliditāti tiesības.

Realizējot ANO konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām noteikto monitoringa pienākumu, esmu izskatījis gan pārbaudes lietas jautājumus, kas skar personas ar invaliditāti, gan veicis pētījumus un monitoringus par personu ar invaliditāti tiesību īstenošanu praksē, gan arī īstenojis informatīvās kampaņas un citas aktivitātes.

Pārskata periodā kā vadošais izpētes jautājums tika izvirzīts tiesības dzīvot sabiedrībā, kas ietver deinstitutionalizāciju, un, pirmkārt, sabiedrībā balstītu pakalpojumu attīstību.

Kā būtiski šķēršļi deinstitutionalizācijas procesa veiksmīgai norisei norādāmi cilvēkresursu trūkums; metodikas darbam ar klientiem ar garīga rakstura traucējumiem neesamība; mājokļa nepieejamība; starpinstitūciju sadarbības trūkums. Savukārt, kā pozitīva tendence atzīmējama, ka deinstitutionalizācijas plāns ir veicinājis nepieciešamību ieraudzīt cilvēkus ar garīga rakstura traucējumiem, kas dzīvo sabiedrībā, un apzināt viņu vajadzības.

Lai situāciju uzlabotu, ir nepieciešama intensīvāka informatīvā kampaņa; speciālistu piesaiste un iekļaujošas izglītības veicināšana. Lai panāktu efektīvu deinstitutionalizācijas rezultātu, sociālā sistēma jābalsta un jāstiprina ne tikai

---

⁷ Koncepcija “Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu”, pieejama: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40330153>

pašvaldību līmenī, bet arī nacionālā – valsts līmenī. Likumdevēja uzdevums ir atbalstīt tādas iniciatīvas, ka veicina personas tiesības dzīvot sabiedrībā īstenošanu. Šī procesa kontekstā ir viegli kritizēt, tomēr ārkārtīgi svarīgi ir mērķtiecīgi strādāt pie sabiedrības attieksmes maiņas un popularizēt labās prakses piemērus.

Atzīmējot un novērtējot ieguldījumu cilvēku ar invaliditāti tiesību un interešu veicināšanā, jau ceturto gadu pēc kārtas, sadarbībā ar apvienību “Apeiron” un Latvijas Nacionālo bibliotēku, tika rīkota “Gada balva cilvēku ar invaliditāti atbalstam”.

3. Tiesības uz mājokli

Pārskata periodā, aktualizējot informāciju par Latvijas pašvaldību palīdzības sniegšanu mājokļa jautājumu risināšanā, secināts, ka četru gadu periodā situācija ir uzlabojusies, un dzīvokļu rindās pašvaldībās atradās 7 215 personas (ģimenes). Kopumā iezīmējas pozitīva tendence, jo šajā laika periodā dzīvokļu rindas samazinājušās par 3 043 personām (ģimenēm). Vienlaikus atsevišķās pašvaldībās ir palielinājies to iedzīvotāju skaits, kam ir nepieciešama palīdzība dzīvokļa jautājumu risināšanā.

Secināts, ka Latvijas pašvaldību brīvais dzīvojamais fonds ir 3286 dzīvojamās telpas, taču atbilstošas likuma prasībām un dzīvošanai derīgas – tikai 1046. Tāpat divas trešdaļas ir dzīvošanai nederīgu telpu, kas nav izmantojamas autonomās funkcijas izpildei. Tāpat saņemot informāciju no pašvaldībām secinām, ka nenotiek dzīvojamā fonda papildināšana vai aktīva tā tehniskā stāvokļa uzlabošana, izņemot tādas pilsētas kā Rīga, Valmiera un Cēsis. Dzīvojamais fonds tiek papildināts pārsvarā uz bezsaimnieka mantas rēķina, kā arī pirkumu un dāvinājumu pieņemšanas ceļā.

Vēršu uzmanību, ka 2017. gada septembrī publicētais OECD ekonomikas pārskats par Latviju liecina, ka Latvijas valsts izdevumi sociālajiem mājokļiem un mājokļu pabalsti mājāsaimniecībām ar zemu ienākumu līmeni ir vieni no zemākajiem OECD. Mājokļu pabalsti maznodrošinātām personām, apmaksājot īri privātajā sektorā, nebūs efektīvi tik ilgi, kamēr privātais mājokļu tirgus nebūs pienācīgi attīstīts. Tādējādi tuvākajā laikā kā risinājums būtu nepieciešams pietiekams sociālo mājokļu daudzums, lai uzlabotu to pieejamību mājāsaimniecībām ar zemiem ienākumiem.

Pašvaldībām, realizējot vienu no to funkcijām – sniegt palīdzību iedzīvotājiem dzīvokļa jautājumu risināšanā, gadskārtējā budžeta ietvaros ir jāparedz naudas

līdzekļi dzīvojamā fonda attīstībai, īpaši veicinot sociālo dzīvokļu pieejamību mazāk aizsargātajām personu grupām.

4. Tiesības uz darbu

Par grozījumiem Darba likumā

Pārskata periodā aktīvi iesaistījies Darba likuma grozījumu apspriešanās, jo vairākos apsektos tie ierobežoja darba ņēmēju tiesības un intereses. Iebildu Labklājības ministrijas priekšlikumam, ka arodbiedrības biedru, kas ilgstoši slimo, varēs atlaist bez arodbiedrības piekrišanas.

Darba likuma 101.panta pirmās daļas 7. un 11.punkts attiecas uz darbinieku veselības stāvokli. Dažkārt veselības stāvoklis var būt saistīts ar invaliditāti. Pēdējā laikā masu medijos samērā bieži ir izskanējis darba devēju viedoklis par nespēju uzteikt darba līgumu darbiniekam ar invaliditāti, kā arī nevēlēšanos nodarbināt cilvēkus ar veselības traucējumiem. Tādējādi aicināju likumdevēju īpaši rūpīgi izskatīt minēto ieceru, lai nerastos diskriminācijas aizlieguma pārkāpuma risks gan Satversmes 91.panta, gan Darba likuma ietvaros, tomēr likumdevējs to neuzskatīja par vērā ņemamu argumentu.

Iebildu arī Labklājības ministrijas priekšlikumam, ka darba devējam turpmāk nebūs pienākuma izmaksāt atlaišanas pabalstu darbiniekam, kas uzteic darbu taisnprātības un ticamības apsvērumu dēļ. Ierosinātie grozījumi paredzēja, ka darba devējs piekrīt izmaksāt atlaišanas pabalstu tikai tad, ja darbinieka norādītais iemesls darbinieka uzteikumam ir pamatots. Pienākums vērsties tiesā tiek pārņemts no darba devēja uz darbinieku kā vājāko pusi, lai arī pēc būtības iebildumi par atlaišanas pabalsta izmaksu ir darba devējam.

Vērsu uzmanību, ka no likumprojekta anotācijas neizriet informācija par to, cik praksē būtu reāli gadījumi, kad darba devējs piekristu, ka darbinieka uzteikums ir pamatots un attiecīgi piekristu izmaksāt atlaišanas pabalstu. Līdz ar to praksē šī tiesību norma varētu kļūt deklaratīva, un tā netiktu piemērota, jo īpaši, ņemot vērā ar šo panta daļu noteiktos darba attiecību izbeigšanas sensitīvos apstākļus.

Vērsu uzmanību, ka Darba likuma 100.panta piektā daļa biežāk skar nepamatotas atšķirīgas attieksmes pārkāpumus (piemēram, mobings, bosings, trauksmes celšana). Šādos gadījumos darbojas apgrieztās pierādīšanas princips, kas paredz, ja darbinieks norāda uz apstākļiem, kas liecina par nepamatotu atšķirīgu attieksmi, tad pierādīšanas pienākums tiek pārņemts uz darba devēju, kura pienākums ir pierādīt,

ka šāds pārkāpums nav noticis. Ja likumdevējs nosaka tikai darbinieka tiesību celt prasību tiesā, tas nonāk pretrunā ar apgrieztās pierādīšanas principam.

Vienlaikus piebildīšu, ka aizvien biežāk birojā vēršas iedzīvotāji ar sūdzībām par bosingu un mobingu darba vidē.

Diemžēl Saeima norādītos riskus neņēma vērā, līdz ar to, manā ieskatā, šie grozījumi ir “solis atpakaļ” sociāli atbildīgas valsts principa īstenošanā, jo parlaments ir mazinājis darba tiesisko attiecību vājākās puses tiesību aizsardzību. Tāpat ar nožēlu jāatzīst arodbiedrību vājums, piekāpjoties darba devēju pārstāvjiem par šiem jautājumiem.

Par darba ņēmēju tiesiskās aizsardzības mehānismu nepilnībām

Pārbaudes lietas ietvaros identificētas sistēmiska rakstura nepilnības VID darbā, kas skar privātpersonas tiesības. Proti, ja VID vēršas persona ar lūgumu iesaistīties tās subjektīvo tiesību aizsardzībā, piemēram, lai VID nosūta VSAA informāciju par darba ņēmēja sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām, jo darba devējs apzināti to nav darījis un nedara, VID to neuztver kā iesniegumu administratīvā procesa ietvaros, kaut gan likums “Par valsts sociālo apdrošināšanu” un valdības noteikumi VID šādas tiesības paredz.

Konkrētajā gadījumā birojā bija vērsusies jaunā māmiņa, par kuru darba devējs nebija maksājis nodokļus. VSAA bija atteikusi izmaksāt sociālos pabalstus. VID šīs personas iesniegumu uzskatīja par formālu informācijas sniegšanu, pēc būtības nerisinot pastāvošo problēmsituāciju.

Pēc manas iesaistīšanās un uzstājības par nepieciešamību rīkoties konkrētajā gadījumā, VID veica nodokļu uzrēķinu un paziņoja VSAA par uzrēķinātajiem nodokļiem. Tomēr secināju, ka VID nav apzināts, kuros gadījumos attiecībā uz personām, kas vēlas panākt savu tiesību īstenošanu ar normatīvajos aktos paredzētu VID iesaisti, VID personas iesniegumus izskata administratīvā procesa kārtībā un kuros gadījumos personas sniegtā informācija ir tikai pieņemama zināšanai. Esmu rekomendējis VID apzināt un izstrādāt attiecīgus kritērijus un kārtību.

2018. gadā esmu saņēmis vairākus līdzīga rakstura iesniegumus, no kuriem iezīmējās ne tikai nevienveidīga VID prakse, iesaistoties darba devēju sociālo tiesību īstenošanā un negodprātīgu darba devēju sodīšanā, bet arī sistēmiska rakstura problemātika.

Proti, tiesiskās aizsardzības mehānismi gadījumos, kad darba devējs nemaksā par personu nodokļus un neziņo par nodokļu nomaksu VID, darba ņēmējiem uzliek nesamērīgu slogu. Piemēram, normatīvie akti paredz, lai darba devēja maksātspējas gadījumā panāktu, ka tiek deklarēti nesamaksātie nodokļi un darbinieks varētu saņemt sociālās garantijas, darbiniekam ir pienākums iesniegt maksātspējas pieteikumu, kura ietvaros ir jāmaksā valsts nodeva un depozīts, kas dažreiz ievērojami pārsniedz potenciāli atgūstamās darba algas apmēru. Likums arī uzliek par pienākumu darbiniekam iesniegt darba devēja likvidācijas pieteikumu, pašam kļūstot par likvidatoru, u.c.

Ievērojot minēto problemātiku, 2019. gadā turpināšu pētīt darba ņēmēju tiesiskās aizsardzības mehānismus, to efektivitāti un pilnveidošanu.

Samaksa par virsstundu darbu ārstniecības personām

2018. gada aprīlī atklātā tiesas sēdē Satversmes tiesa izskatīja lietu “Par Ārstniecības likuma 53.1 panta septītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 107. pantam”, kas tika ierosināta uz tiesībsarga pieteikuma pamata.

Norādīju, ka jebkurš darbs, kas pārsniedz normālo darba laiku, t.i., 40 stundas nedēļā, ir uzskatāms par virsstundu darbu, un atbilstoši ir atlīdzināms, līdzīgi kā citiem nodarbinātajiem piešķirot piemaksu 100 procentu apmērā no noteiktās algas likmes vai papildu apmaksātu atpūtas laiku. Manā ieskatā valsts nebija noteikusi pienācīgu aizsardzību ārstniecības personām, jo par virsstundu darbu ārstniecības personām netika atlīdzināts līdzvērtīgi Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likumā vai Darba likumā noteiktajam.

Tādējādi apstrīdētā norma ierobežoja ārstniecības personu tiesības saņemt atbilstošu atlīdzību par virsstundu darbu, līdz ar to lūdzu Satversmes tiesu atzīt Ārstniecības likuma normas, kas regulēja ārstniecības personu darba samaksu izmaksu par darbu pagarināta normālā darba laika ietvaros, par neatbilstošu Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 107. pantam.

2018. gada 15. maijā Satversmes tiesa pasludināja spriedumu lietā, ar kuru atzina Ārstniecības likuma pārejas noteikumu 31. punktu par neatbilstošu Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un spēkā neesošu no 2019. gada 1. janvāra.

Lai arī juridiski tika panākts taisnīgums, praksē nevaru apgalvot, ka ārstniecības personu situācija ir uzlabojusies. Esmu saņēmis signālus, ka vairums slimnīcu pēc pagarinātā normālā darba laika atcelšanas ārstniecības personas vairs virsstundās

nenodarbina, jo nevar vai nevēlas maksāt dubulto likmi par virsstundu darbu. Ārstniecības personas pēc būtības ir nonākušas ķīlnieku lomā, jo, lai nopelnītu iztiku, tās ir spiestas strādāt vairākās darbavietās par pamatlikmi un ārstniecības iestādes veiksmīgi izmanto šo situāciju, tādā veidā nodrošinot pakalpojuma pieejamību. Šis nav labs signāls nozarei kopumā, līdz ar to uzskatu, ka jaunajai veselības ministrei būtu jāpieliek visas pūles, lai iespējami drīz panāktu ārstniecības personu darba algas pienācīgu kāpumu.

5. Tiesības uz īpašumu

Par diskriminējošu tiesību normu Rīgas domes saistošajos noteikumos

Pārbaudes lietas ietvaros konstatēju, ka Rīgas pilsētas pašvaldība īsteno atšķirīgu attieksmi pret mājokļu īpašniekiem atkarībā no īpašumā deklarētās personas pilsonības, piemērojot nodokļa atvieglojumu Latvijas pilsoņiem un nepilsoņiem, liedzot šādu atvieglojumu, ja īpašumā ir deklarēta citas Eiropas Savienības dalībvalsts, Eiropas Ekonomikas zonas valsts vai Šveices Konfederācijas pilsoņa dzīves vieta, padarot atvieglojumu atkarīgu no Latvijā nodzīvotā perioda ilguma.

Norādīju, ka šāda iedzīvotāju diferencēšana pēc kritērija, personas pilsonība, ir diskriminējoša un aizliegta, jo tai nav rodams leģitīms mērķis. Turklāt šāda pašvaldības prakse nodokļu piemērošanā ierobežo arī personu pārvietošanās un uzturēšanās brīvību Eiropas Savienībā, kas ir pretēja Līgumam par Eiropas Savienības darbību.

Tā kā pašvaldība atteicās novērst konstatētos trūkumus noteiktajā termiņā, ar pieteikumu vērsos Satversmes tiesā, kura atzina apstrīdēto normu par neatbilstošu Satversmes 91. pantam, nosakot, ka tā nav spēkā no sprieduma publicēšanas dienas.

Par samērīgumu valsts nodevas apmērā, nostiprinot īpašuma tiesības faktiskā kopdzīvē esošām personām

Pārskata periodā izskatīju pārbaudes lietu par samērīgumu valsts nodevas noteikšanā, nostiprinot īpašuma tiesības faktiskā kopdzīvē esošām personām.

Norādīju, ka tiesiskās vienlīdzības principa nodrošināšanu nav iespējams panākt interpretācijas ceļā, ir jābūt valsts rīcībai, kas izpaužas valsts pozitīvā pienākumā, proti, juridiska ietvara izstrāde divu personu, kas uzskata sevi par ģimeni, faktiskās kopdzīves atzīšanai un aizsardzībai. Jāpiemin gan, ka konkrētā regulējuma

izstrādāšana un politiskā risinājuma rašana nav vērsta uz to, lai noniecinātu laulības institūtu.

Saeima jau 2005. gada 15. decembrī pieņēma grozījumu Satversmes 110. pantā, kas stājās spēkā 2006. gada 17. janvārī un noteica, ka valsts aizsargā un atbalsta laulību — savienību starp vīrieti un sievieti. Tādējādi laulības institūts valsts mērogā konstitucionāli ir nostiprināts un pasargāts, ko nevar attiecināt uz tādu ģimenes formu, kur partneri veido kopdzīvi nelaulājoties. Tomēr iespēja juridiski nostiprināt savas attiecības veido būtisku indivīda identitātes un “ģimenes dzīves” elementu.

No minētā izriet valsts pienākums paredzēt juridisku ietvaru dažādu ģimeņu formu atzīšanai un aizsardzībai.

Noslēdzot pārbaudes lietu, Ministru kabinetam un Saeimai rekomendēju: īstenot pienākumu paredzēt juridisku ietvaru dažādu ģimenes formu atzīšanai atbilstoši ECT jaunākajām atziņām un Satversmes 110. pantam, pārskatīt normatīvo regulējumu, veidojot vienotu izpratni par ģimenes jēdzienu un aizsardzību.

6. Laba pārvaldība

Labā pārvaldība valsts pārvaldē un civildienestā attiecībās ar ierēdņiem un darbiniekiem

2018. gadā, līdzīgi kā 2017. gadā, atkārtoti saskāros ar sistēmiskām nepilnībām civildienesta jautājumā risināšanā.

Īpaši ir atzīmējama Veselības ministrija un atsevišķas tās padotības iestādes. Pirmkārt, būtiski uzsvērt, ka no sarunām ar minētās jomas pārstāvjiem izriet: šīs problēmas ir vēsturiskas un kā nelāga tradīcija. Šajā jomā ievērojamu pārsvaru gūst politiskā ietekme, nevis likuma vara, un nodarbinātos tas neapmierina. Otrkārt, šajā resorā ilgākā periodā ir konstatējama sistēmiska bosinga un mobinga pastāvēšana.

Tāpat esmu saņēmis iesniegumus par netaisnīgiem darba apstākļiem vai nesaprotamu VID un Valsts policijas vadības rīcību. Tas liecina, ka vēl darāms nozīmīgs darbs, lai labas pārvaldības princips tiktu īstenots visā valsts pārvaldē.

Būtiskas problēmas labas pārvaldības jomā esmu konstatējis saistībā ar sūdzību, ka Izglītības ministrija par iesniedzējas celto pamatoto trauksmi Izglītības kvalitātes valsts dienesta darbā pārbaudes veica formāli. Būtībā tā atreferēja Izglītības kvalitātes valsts dienesta viedokli un patstāvīgi nepārlicinājās par iespējamiem tiesiskuma pārkāpumiem.

Papildus vēl citiem apstākļiem konstatēju, ka Izglītības kvalitātes valsts dienests ar vieniem un tiem pašiem amata pienākumiem tiek nodarbinātas dažāda statusa amatpersonas, proti, ierēdņi un darbinieki.

Manā ieskatā, no Latvijas valsts pārvaldes sistēmas viedokļa nav pieļaujama situācija, kāda ir izveidojusies Izglītības kvalitātes valsts dienestā ar darbinieku statusa saglabāšanu lielākajai daļai nodarbināto, lai gan tie pēc būtības atbilst ierēdņa statusam. Šāda situācija rada virkni risku.

Pirmkārt, runa ir par tiesiskiem riskiem – situācija neatbilst Valsts civildienesta likumam.

Otrkārt, pastāv atklātības neievērošanas un patvaļas risks – ierēdņa iecelšanai amatā ir jāriko atklāts konkurss, darbinieka pieņemšanai darbā – nē. Šī situācija liedz jebkuram citam profesionālim godīgā un atklātā konkursā pretendēt uz amatu valsts pārvaldē. Šajā sakarā spilgts negatīvs piemērs – Izglītības kvalitātes valsts dienesta Kvalitātes novērtēšanas departamenta direktore amatā iecelta kā darbiniece, kaut gan šī amata statuss ir ierēdne. Valsts kanceleja ir akceptējusi šādu rīcību kā pieļaujamu.

Treškārt, ir jārunā par konceptuālo ideju, kādēļ vispār ir nodalīts ierēdņa un darbinieka statuss. Ierēdnim atšķirībā no darbinieka ir uzticēts realizēt valsts varu, līdz ar to attiecībā uz ierēdņi ir stingrākas atklātības un atbildības prasības, piemēram, pienākums iesniegt amatpersonu deklarācijas u.c., lai sabiedrība maksimāli varētu veikt uzraudzību par valsts pārvaldes darbības tiesiskumu un efektivitāti. Attiecībā uz darbinieku prasības nav tik stingras.

Vēl nepieņemamāka ir situācija, ka, zinot par šādu praksi, atbildīgās iestādes gadiem ilgi neko nedara, lai to mainītu.

Nodokļu reformas pētījums

2018. gadā Tiesībsarga birojs sadarbībā ar Latvijas Universitātes pētniekiem ir veicis jaunās nodokļu reformas izpēti par neapliekamā minimuma, atvieglojumu par apgādājamajiem un par attaisnoto izdevumu piemērošanas efektivitāti.

Pētījumā ir virkne secinājumu, taču īpaši uzsvēršu dažus.

Pirmkārt, patiesībā ar nodokļu reformu nevienlīdzība nebūt netiek mazināta, kā tas tika pasniegts.

Otrkārt, ieviestā Valsts ieņēmumu dienesta prognozējamā neapliekamā minimuma sistēma ir pārlietu sarežģīta un nodokļu maksātājam nedraudzīga. Galvenokārt

tādēļ, ka tā paredz parāda veidošanās risku. Jau tagad birojā saņemam iedzīvotāju sašutuma pilnas bažas par to. Tā ir jāmaina, turklāt tas ir jādara nekavējoši.

Treškārt, pētījums izgaismoja faktu, ka pastāv noteikta daļa nodokļu maksātāju, kuri nevar piemērot Iedzīvotāju ienākuma nodokļa dotos atvieglojumus - neapliekamo minimumu, atvieglojumus par apgādājamiem un attaisnotos izdevumus. Iemesls – nepietiekams ienākuma apmērs gan mēneša, gan gada griezumā. Zīmīgi, ka šādas personas vairumā ir ar apgādājamajiem.

Ir skaidrs, ka ilgtermiņā būtu meklējams mehānisms, kā kompensēt, piemēram, vecākiem negūto labumu atvieglojumu veidā.

Ceturtkārt, pētījumā arī izgaismojās, ka VID pamatoti cenšas efektīvizēt attaisnoto izdevumu administrēšanu, taču tas netiek pienācīgi sadzirdēts no Finanšu ministrijas puses. Būtiski uzsvērt – tika konstatēts, ka iedzīvotāju ienākuma nodokļa administrēšanas patiesi prasa lielus naudas līdzekļus. Tuvākajā nākotnē ir jādomā, kā optimizēt attiecīgo administrēšanu. Risinājumi ir, taču jābūt uzņēmībai ieņemt attiecīgus lēmumus.

Pašvaldības rīcības tiesiskums jeb Jūrmalas kapu lieta

Saistībā ar pašvaldības iestādes rīcības tiesiskumu vēlos atzīmēt lietu par Jūrmalas pilsētas domes saistošajiem noteikumiem, ciktāl tie noteica pienākumu maksāt nomas maksu par kapavietu lietošanu. Pārbaudes lietas ietvaros norādīju, ka šie noteikumi atzīstami par prettiesiskiem ciktāl tie ir pretrunā Satversmes 1. pantam.

Līdz ar to rekomendēju Jūrmalas pilsētas domei veikt grozījumus noteikumos un atcelt prettiesiski noteikto nomas maksu par kapavietu lietošanu, uz ko pašvaldība sniedza atbildi, ka tā savu viedokli nemainīs un uzskata, kapavietu noma ir noteikta tiesiski.

Ņemot vērā minēto, iesniedzu pieteikumu Satversmes tiesā. Burtiski aizvakar Satversmes tiesa šai lietā ir pieņēmusi nolēmumu, uzsverot:

“Satversmes tiesa norādīja, ka nomas līguma slēgšana ir privāttiesībām raksturīga darbība, kuras mērķis ir ienākumu gūšana. Tomēr kapsētas un atsevišķas kapavietas tradicionāli kalpo tam, lai tiktu īstenota miruša cilvēka cieņpilna apbedīšana. Izskatāmajā gadījumā pašvaldība, nododot atsevišķu kapavietu personas individuālā lietošanā un paredzot par to samaksu, nerīkojas kā jebkurš īpašnieks, bet gan īsteno likumā noteiktu valsts pārvaldes uzdevumu, proti, nodrošināt tās autonomās funkcijas – izveidot un uzturēt kapsētas – izpildi. Iznomājot kapsētas, pašvaldība

rīkojas pretēji likuma “Par pašvaldībām” 77. panta otrajai daļai, jo kapsētas ir publiskā lietošanā nodots pašvaldības īpašums, kas kalpo sabiedrības vajadzībām un tāpēc nevar tikt iznomāts ienākumu gūšanai.”

Līdz ar to Satversmes tiesa secināja, ka pašvaldība **nav tiesīga** iznomāt kapavietas, lai nodrošinātu tās autonomās funkcijas – izveidot un uzturēt kapsētas – izpildi.

Šī bija 34 lappušu esence par 2018. gadā paveikto. Kā jau minēju – daudz esam izdarījuši un vēl daudz ir darāmā.

Es aicinu visus detalizēti iedziļināties pilnajā ziņojuma versijā. Tas ir kā špikeris atbildēm uz jautājumiem, par kuriem sabiedrībai sāp visvairāk. Mēs esam jūsu partneri un sabiedrotie un, tikai kopā strādājot un sadarbojoties, mēs spēsim nodrošināt to, lai sāpīgo jautājumu kļūst mazāk un vārdi “ilgtspējīga Latvijas nākotne” vai “tiesiska, sociāli atbildīga valsts” nav tikai vārdi, bet jau realitāte.

Neaizmirsīsim, ka mēs visi kopā veidojam sistēmu, kurai jādarbojas kā ieeļļotai, nevis jācīnās ar rūsū. Galvenais – atcerēties par sistēmas lietotāju un viņa vajadzībām! Jo visa pamatā vienmēr būs Latvijas cilvēks.

Liels paldies par uzmanību un veltīto laiku!